

УДК 81'255:81'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.8>**КУЛЬТУРНО-СПЕЦИФІЧНІ МОВНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ
ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ****CULTURE-SPECIFIC LINGUISTIC UNITS AS AN OBJECT
OF TRANSLATION STUDIES: THEORETICAL ASPECT****Кушаба М.Б.,***orcid.org/0009-0009-0600-1868**студентка I курсу факультету іноземної філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки***Юшак В.М.,***orcid.org/0000-0002-7810-7452**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри англійської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті розглянуто культурно-специфічні мовні одиниці як об'єкт сучасних перекладознавчих досліджень. Проаналізовано основні підходи до визначення поняття культурно-специфічних одиниць у працях українських і зарубіжних науковців. У статті досліджено основні підходи до трактування культурно-специфічних мовних одиниць, зокрема реалій, безеквівалентної та культурно-маркованої лексики. Охарактеризовано основні класифікації культурно-маркованої лексики. Особливу увагу приділено аналізу наукових підходів до вивчення національно-культурного компонента значення та його впливу на процес перекладу. Досліджено специфіку перекладу культурно-специфічних мовних одиниць у художньому тексті та визначено основні труднощі, пов'язані з передачею національно-культурної семантики, фонових знань і прагматичного потенціалу мовних одиниць. Розглянуто найбільш поширені перекладацькі стратегії відтворення таких одиниць, серед яких транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, функціональний аналог, генералізація та конкретизація, а також стратегії доместикації та форенізації. Встановлено, що адекватний переклад культурно-специфічних мовних одиниць вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетенції, а й глибокого розуміння культурного контексту оригіналу, фонових знань та особливостей цільової аудиторії. Обґрунтовано важливість комплексного підходу до дослідження культурно-маркованої лексики в межах сучасного перекладознавства та міжкультурної комунікації. Перспективу подальших досліджень убачаємо у практичному аналізі способів відтворення культурно-специфічних мовних одиниць у художніх текстах сучасної української літератури та дослідженні їх функціонування в англомовному перекладі. Результати дослідження можуть бути використані у подальших наукових розвідках, присвячених проблемам художнього перекладу та міжкультурної комунікації. Практична цінність роботи полягає у можливості застосування її положень під час аналізу перекладацьких стратегій відтворення культурно-маркованих елементів у художніх творах.

Ключові слова: культурно-специфічні мовні одиниці, реалії, безеквівалентна лексика, художній переклад, перекладацькі стратегії, одомашнення, очуження, міжкультурна комунікація.

The article examines culture-specific linguistic units as an object of contemporary translation studies. The main approaches to defining the concept of culture-specific units in the works of Ukrainian and foreign scholars are analyzed. The study explores the principal approaches to the interpretation of culture-specific linguistic units, including realia, non-equivalent vocabulary, and culture-bound lexical items. The main classifications of culturally marked vocabulary are characterized, and their role in literary texts is determined. Particular attention is paid to the analysis of scholarly approaches to the study of the national and cultural component of meaning and its influence on the translation process. The peculiarities of translating culture-specific linguistic units in literary texts are investigated, and the main difficulties associated with rendering national and cultural semantics, background knowledge, and the pragmatic potential of linguistic units are identified. The most common translation strategies for reproducing such units are considered, including transcription, transliteration, calque, descriptive translation, functional equivalent, generalization, and concretization, as well as domestication and foreignization strategies. It has been established that the adequate translation of culture-specific linguistic units requires from the translator not only a high level of linguistic competence but also a profound understanding of the cultural context of the source text, background knowledge, and the characteristics of the target audience. The importance of a comprehensive approach to the study of culturally marked vocabulary within the framework of modern translation studies and intercultural communication is substantiated. Prospects for further research are seen in the practical analysis of methods for reproducing culture-specific linguistic units in literary texts of contemporary Ukrainian literature and in the study of their functioning in English translation. The results of the research may be used in further scholarly investigations devoted to the issues of literary translation and intercultural communication. The practical value of the study lies in the possibility of applying its findings to the analysis of translation strategies for rendering culturally marked elements in literary works.

Key words: culture-specific linguistic units, realia, non-equivalent vocabulary, literary translation, translation strategies, domestication, foreignization, intercultural communication.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та активного розвитку міжкультурної комунікації питання перекладу набуває особливого значення. Переклад уже не розглядається виключно як механічна заміна мовних одиниць однієї мови відповідниками іншої, а постає як складний процес міжкультурної взаємодії, спрямований на передачу не лише змісту, а й культурного досвіду, національних цінностей, історичних реалій і ментальних особливостей народу [5; 6]. Саме тому в сучасному перекладознавстві значна увага приділяється культурному компоненту мови та способам його відтворення у перекладі [3; 23].

Однією з найбільш складних категорій для перекладу є культурно-специфічні мовні одиниці, оскільки вони безпосередньо пов'язані з національною картиною світу носіїв мови. Такі одиниці репрезентують особливості побуту, традицій, історичного розвитку, соціального устрою, матеріальної культури та суспільних відносин певної лінгвокультурної спільноти [8; 17]. У більшості випадків вони не мають повних або прямих відповідників у мові перекладу, що зумовлює значні труднощі для перекладача та потребує застосування спеціальних перекладацьких стратегій [15; 16].

Актуальність дослідження культурно-специфічних мовних одиниць зумовлена необхідністю пошуку ефективних способів їх відтворення у перекладі. Особливої ваги ця проблема набуває у сфері художнього перекладу, де важливо передати не лише зміст висловлювання, а й зберегти національно-культурний колорит оригінального тексту та прагматичний вплив на цільову аудиторію [2; 9; 11]. Невдале відтворення культурно-маркованих елементів може призвести до втрати авторського задуму, спотворення культурного контексту або часткового нерозуміння тексту реципієнтом [19; 20].

У зв'язку з цим дослідження культурно-специфічних мовних одиниць як об'єкта перекладознавчих студій є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика культурно-специфічних мовних одиниць посідає важливе місце у сучасному перекладознавстві. Дослідженням цієї категорії займалися як зарубіжні, так і українські науковці, зокрема П. Ньюмарк, М. Бейкер, Л. Венуті, Р. Зорівчак, В. Карабан та інші. У сучасних українських перекладознавчих студіях значна увага приділяється аналізу культурно-маркованої лексики, реалій та способів їх відтворення у міжкультурній комунікації [8; 16; 23].

У працях П. Ньюмарка значну увагу приділено культурним словам – мовним одиницям, безпосередньо пов'язаним із культурою певного народу. Дослідник запропонував одну з найпоширеніших класифікацій культурно-маркованої лексики, виокремивши екологічні поняття, матеріальну культуру, соціальну культуру, суспільні організації, звичаї, жести та звички. Зазначені підходи стали теоретичним підґрунтям для подальших досліджень культурно-специфічних одиниць у вітчизняному перекладознавстві [5; 18].

Х. Франко Айшела використовує термін культурно-специфічні одиниці для позначення елементів, що створюють труднощі при перекладі через їх культурну зумовленість. Дослідник аналізує способи передачі таких одиниць через стратегії збереження або заміни культурного компонента, що корелює з положеннями сучасних досліджень щодо перекладу реалій і культурно-маркованої лексики [3].

У працях М. Бейкер увага зосереджена на проблемі безеквівалентності на рівні слова. Дослідниця наголошує, що перекладач часто стикається з відсутністю прямого відповідника у мові перекладу, тому змушений застосовувати додаткові перекладацькі трансформації та адаптаційні прийоми [1].

Важливе місце у дослідженні перекладу культурно-специфічних одиниць посідає концепція Л. Венуті, який запропонував опозицію одомашнення та очуження. Перша стратегія передбачає адаптацію тексту до культури цільової аудиторії, тоді як друга орієнтована на збереження іншомовної та іншокультурної специфіки. Подібні підходи простежуються і в сучасних дослідженнях культурної адаптації у перекладі [7].

Серед українських дослідників вагомий внесок у вивчення цієї проблематики здійснили науковці, які розглядають реалії як окремий тип безеквівалентної лексики та аналізують особливості передачі національно маркованих одиниць у перекладі [8; 12; 17]. Окрему увагу приділено дослідженню культурно-маркованої лексики як носія національно-культурної інформації та перекладацьким труднощам, пов'язаним із її відтворенням [15; 19; 20].

Попри значну кількість наукових праць, питання класифікації культурно-специфічних мовних одиниць і вибору оптимальних стратегій їх перекладу залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою статті є аналіз теоретичних підходів до визначення сутності культурно-специфічних мовних одиниць, розгляд

їх типології та дослідження основних проблем і стратегій відтворення у художньому перекладі.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1. проаналізувати поняття культурно-специфічних мовних одиниць у сучасному перекладознавстві.

2. розглянути основні класифікації культурно-маркованої лексики.

3. визначити особливості перекладу таких одиниць у художніх текстах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному перекладознавстві не існує єдиного універсального визначення культурно-специфічних мовних одиниць, оскільки різні дослідники використовують різну термінологію для позначення цього явища. У науковій літературі найчастіше функціонують поняття культурно-специфічні одиниці, реалії, культурні слова, безеквівалентна лексика [1; 3; 5].

Культурно-специфічні мовні одиниці – це лексичні елементи, значення яких тісно пов'язане з конкретною культурою, історичним досвідом та соціальними особливостями певного народу. Такі одиниці можуть позначати предмети побуту, національні страви, історичні події, суспільні інституції, звичаї, форми звертання, адміністративні реалії та інші поняття, характерні для конкретної лінгвокультури. На відміну від загальноживаної лексики, культурно-специфічні одиниці мають виражений національно-культурний компонент значення, що суттєво ускладнює їх переклад через відсутність повного еквівалента або відмінність культурних конотацій у мові перекладу [8; 12; 17].

Одним із найбільш поширених термінів для позначення таких одиниць є реалії. Під реаліями зазвичай розуміють слова та словосполучення, що позначають предмети, явища або поняття, характерні для життя, культури, побуту й історії певного народу та відсутні в інших культурах [8; 12]. До цієї категорії можуть належати назви національного одягу, традиційних страв, державних установ, історичних подій, грошових одиниць або географічних об'єктів.

В українському перекладознавстві поняття реалій детально досліджується як носій національно-культурної інформації та важливий компонент художнього тексту, що забезпечує його культурну автентичність [8; 23].

Поряд із поняттям реалій широко використовується термін безеквівалентна лексика, під яким розуміють мовні одиниці, що не мають повного або часткового відповідника у мові перекладу. Відсутність еквівалента пояснюється не лише

лексичною відмінністю, а й різницею культурного досвіду носіїв мов [1; 7].

М. Бейкер зазначає, що безеквівалентність на рівні слова є одним із найпоширеніших викликів перекладацької практики. У таких випадках перекладач змушений використовувати додаткові способи передачі змісту, зокрема опис, генералізацію, адаптацію або примітки [1; 9; 11].

Важливим аспектом дослідження культурно-специфічних мовних одиниць є їх класифікація. Одну з найвідоміших типологій запропонував П. Ньюмарк, який поділив культурні слова на кілька основних категорій.

До першої групи належать екологічні поняття, що охоплюють назви природних об'єктів, кліматичних умов, флори та фауни. Такі одиниці часто мають виразне географічне забарвлення та можуть бути зрозумілими лише представникам певної культури.

Друга категорія – матеріальна культура, до якої належать назви їжі, одягу, житла, транспорту та інших матеріальних об'єктів. Сама ця група широко представлена у художніх текстах, оскільки сприяє створенню національного колориту й деталізації культурного простору твору.

До третьої групи належить соціальна культура, яка охоплює поняття, пов'язані з працею, дозволами, соціальними практиками та суспільною поведінкою.

До четвертої групи відносять організації, звичаї, види діяльності та суспільні поняття, до яких належать політичні інституції, адміністративні одиниці, історичні явища, релігійні практики та суспільні структури.

До останньої категорії належать жести та звички, які також можуть мати культурно-специфічний характер і по-різному інтерпретуватися представниками різних культур.

Така класифікація дає змогу систематизувати культурно-марковану лексику та визначити потенційні труднощі її перекладу [5; 12].

Переклад культурно-специфічних мовних одиниць вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетенції, а й глибокого розуміння культурного контексту. У процесі перекладу необхідно враховувати жанр тексту, цільову аудиторію, функцію конкретної одиниці та прагматичний ефект [2; 4].

Серед основних стратегій перекладу культурно-специфічних одиниць виокремлюють транскрипцію, транслітерацію, калькування, описовий переклад, функціональний аналог, генералізацію та конкретизацію [3; 15; 16].

Транскрипція та транслітерація дають змогу зберегти оригінальну форму культурно-маркованої одиниці, однак можуть ускладнювати сприйняття тексту реципієнтом. Такий спосіб часто використовується для передачі назв національних страв, історичних понять або адміністративних реалій.

Калькування передбачає буквальний переклад структурних компонентів слова чи словосполучення. Ця стратегія дозволяє частково зберегти семантичну структуру оригіналу, однак не завжди гарантує зрозумілість у цільовій культурі.

Описовий переклад використовується у випадках відсутності прямого відповідника. У такому разі перекладач передає значення через коротке пояснення сутності поняття, що підвищує зрозумілість, але може зменшувати лаконічність тексту.

Функціональний аналог полягає у добірї одиниці, яка виконує подібну функцію в культурі мови перекладу. Такий спосіб є ефективним для адаптації тексту, однак інколи призводить до втрати національного колориту [2; 3; 11].

У цьому контексті важливою є концепція Л. Венуті, який запропонував опозицію одомашнення та очуження. Стратегія одомашнення орієнтована на максимальне наближення тексту до культури цільового читача та забезпечення легкості сприйняття, тоді як стратегія очуження передбачає збереження культурної відмінності та акцентування іншомовного походження тексту [2; 6; 7].

Вибір між цими стратегіями залежить від комунікативної мети перекладу. У художньому перекладі особливо важливо зберігати баланс між зрозумілістю тексту для читача та відтворенням авторської культурної специфіки.

Таким чином, переклад культурно-специфічних мовних одиниць є складним багаторівневим процесом, що поєднує мовний, культурний і прагматичний аспекти. Адекватне відтворення таких елементів дозволяє зберегти смислову цілісність тексту та забезпечити повноцінне міжкультурне порозуміння.

Висновки. Отже, культурно-специфічні мовні одиниці є важливим об'єктом сучасних перекладознавчих досліджень, оскільки відображають національно-культурну своєрідність мови та репрезентують унікальні елементи картини світу певного народу.

Аналіз наукових підходів засвідчив відсутність єдиного терміна для позначення цього явища, що зумовлено його багатогранністю та комплексним характером. У науковому дискурсі найчастіше використовуються поняття культурно-специфічні одиниці, реалії, безеквівалентна лексика та культурні слова. Розглянуті класифікації культурно-специфічних мовних одиниць дають змогу систематизувати культурно-марковану лексику та визначити особливості її функціонування у тексті.

Основна складність перекладу таких одиниць полягає у відсутності повних відповідників у мові перекладу та необхідності одночасного збереження змісту, прагматичного ефекту й культурного колориту. Для відтворення культурно-специфічних мовних одиниць перекладачі застосовують різні стратегії, серед яких транскрипція, калькування, описовий переклад, функціональний аналог, генералізація, а також одомашнення й очуження.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у практичному аналізі перекладацьких стратегій відтворення культурно-специфічних елементів у художніх творах сучасної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. London: Routledge, 2018. 390 p.
2. Fernández Guerra A. Translating Culture: Problems, Strategies and Practical Realities. SIC Journal. 2012. Vol. 1, № 3. P. 1–27.
3. Franco Aixelá J. F. Culture-Specific Items in Translation. Translation, Power, Subversion / ed. by R. Alvarez, M. C. Vidal. Clevedon: Multilingual Matters, 1996. P. 52–78.
4. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. London: Routledge, 2015. 160 p.
5. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 402 p.
6. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints? Amsterdam: John Benjamins, 2006. 205 p.
7. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge, 1995. 353 p.
8. Абабілова Н., Усаченко І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. 2017. С. 4–9.
9. Ананко Т. Р. Прагматична адаптація у перекладі художніх творів. Наукові записки. 2012. № 25. С. 3–4.
10. Андриєнко Т. П. Strategies and Tactics of Translating: Cognitive and Discursive Aspect. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 2016. 340 p.
11. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. Вісник Сумського державного університету. 2007. С. 96–102.

12. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при ЛНУ, 1989. 216 с.
13. Карабан В. І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: посіб.-довід. Вінниця: Нова книга, 2003. 607 с.
14. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013. 559 с.
15. Куліш В., Гарах О. Труднощі перекладу культурно-маркованої лексики. Молодий вчений. 2020. № 12 (88). С. 64–68. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-12-88-14.
16. Мороз Т. О. Специфіка перекладу культурно-маркованих одиниць. Молодий вчений. 2018. № 4.4 (56.4). С. 64–68.
17. Погрібна Т. А. Реалії як етнокультурні маркери в художньому тексті та їх переклад. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. Вип. 10. С. 276–281.
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
19. Середа Н. А. Культурно-маркована лексика в мові оригіналу й перекладу. Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: зб. статей IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7–8 листоп. 2019 р.). Полтава: Астроя, 2019. С. 358–364.
20. Середа Н. А. Національно-культурна маркованість лексичних одиниць у німецько-українському перекладі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2019. № 39, т. 3. С. 76–79. DOI: 10.32841/2409-1154.2019.39.3.18.
21. Славова Л. Л., Борисенко Н. Д. Відтворення культурно-специфічних одиниць у перекладі: конфронтація культур. Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу: тези доп. Всеукр. наук. конф. пам'яті д-ра філол. наук, проф. Д. І. Квеселевича (1935–2003). Житомир, 2022. С. 60–63.
22. Славова Л., Борисенко Н. Culture-Specific Information Encoded in Lacunae. Studies about Languages. 2021. Vol. 38. P. 17–28.
23. Славова Л., Борисенко Н. Rendering Cultural Information in Translation: English–Ukrainian Direction. Odessa Linguistic Journal. 2018. No. 11. P. 167–173.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026